

ԳԵՈՐԳԻ ՄԻՐՋԱԲԵԿՅԱՆ

ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտ,
Հայ-ուսական համալսարան

ԴԱՐԱՇԱՄԲԻ 1590 Թ. ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՀԱՐԿԱՑՈՒՑԱԿԸ

Բանալի բառեր՝ Երևանի վիլայեթի, օսմանյան հարկամատյան, Դարաշամբի շրջան, Դարաշամբ, Նախիջևան, օսմանյան հարկեր, Օսմանյան կայսրություն, աքչե, քիլե:

1590 թ. Երևանի վիլայեթի օսմանյան ընդարձակ հարկամատյանի¹ (աշխարհագիր գրանցամատյան) անբաժան մաս է կազմել Դարաշամբի շրջանը²: Օսմանյան իշխանությունները Դարաշամբին³ տալով նահիեի՝ գյուղախմբի կարգավիճակ⁴, այն ընդգրկել են Նախիջևան վարչաքաղաքական միավորի կազմում⁵: Նույն ժամանակահատվածում վերջինին են պատկանել նաև համանուն Նախիջևանի, Մևազիհ խաթունի, Մելիք Արսլանլուի, Դարաբազի, Դարաշահբուզի և Բազարչայի գյուղախմբերը⁶:

Սույն հոդվածը նվիրված է Դարաշամբի օսմանյան հարկացուցակի լուսաբանմանը: Տեղեկությունների մեծ ճշգրտությամբ աչքի ընկնող սկզբնաղբյուրի քննությամբ՝ նպատակ ունենք հիմնականում պարզել վերոնշյալ նահիեի բնակավայրերը, դրանց տեղագրությունը, ուսումնասիրել գյուղերի էթնիկ կազմը,

¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri, TT_d, sıra nu:0633, Tapu Tahrir Defteri (այսուհետև՝ BOA).

² Դտնվել է պատմական Մեծ Հայքի Վասպուրական աշխարհի Նախիջևան գավառում: Հետագայում Մակուի խանության արևելյան գավառներից է եղել: Այն մասնավորապես գտնվել է Արաֆս գետի աջակողմյան վտակի հարևանությամբ՝ Կարմիր գետի գետաբերանից 4-4,5 կմ արևելք՝ ներկայում Իրանի Իսլամական Հանրապետության Արևելյան Ատրպատական նահանգի վարչական սահմաններում: Դարաշամբի շրջանի տարածքում է գտնվել համանուն գյուղը, որն այժմ ավերակ է: Սակայն մինչ օրս կանգուն է Արաֆս գետի ափին գտնվող Դարաշամբի Սուրբ Ստեփանոս Նախավկայի վանքը: **Թ. Խ. Հակոբյան, Սա. Տ. Մելիք-Բախչյան, Հ. Խ. Բասրեյան**, Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, հ. 2, Երևան, 1988, էջ 53-55 (այսուհետև՝ Տեղանունների բառարան):

³ 1590 թ. օսմանյան հարկամատյանում տեղանունը արձանագրված է որպես «Դարաշամ»-«دره شام»: BOA, էջ 14, 97, 142: Սակայն հայտնի են նաև Դարաշամբ, Դարաշամպ, Դալաշամբ, Շամբ, Տարաշամբ, Դակաշեն, Շամբիձոր անվանումները: Հայկական աղբյուրներում առավել հաճախ հանդիպում է Դարաշամբ եզրույթը: Ելնելով այդ իրողությունից, սույն աշխատանքում կօգտագործենք վերջին տարբերակը:

⁴ BOA, էջ 142:

⁵ Նույն տեղում, էջ 96-97:

⁶ Նույն տեղում:

ժողովրդագրական պատկերն ու ընկերային-տնտեսական ընդհանուր վիճակը: Խնդրո առարկա հարկացուցակի հետազոտությունն առավել պատկերավոր դարձնելու համար հոգվածի վերջում պատրաստվում ենք ներկայացնել նաև օսմաներեն բնագրի վերծանությունն ու նրա հայերեն թարգմանությունը:

1590 թ. օսմանյան հարկացուցակում Դարաշամբն ունեցել է երեք գյուղ, դրանք էին՝ Դիբքենդը, Բաշքենդն ու Օրթաքենդը⁷: Յավոք, սրանց աշխարհագրական դիրքի մասին տեղեկությունները սուղ են: Հիմնականում հայտնի է, որ բոլոր այդ բնակավայրերը գտնվել են պատմական Մակուի գավառում՝ Արաքս գետի աջ ափին: Սակայն, ի հավելումն այդ տեղեկությունների, Օրթաքենդ գյուղի մասին կարող ենք փոքր-ինչ մանրամասնել, որ այն գտնվել է Նախիջևան քաղաքից 9 կմ հարավ-արևմուտք՝ միջգյուղային ճանապարհի վրա, լեռնային սարահարթում⁸:

Օսմանյան հարկացուցակից պարզ է դառնում, որ վերոնշյալ երեք գյուղերը թեպետ բնակեցված էին, սակայն աչքի չէին ընկնում հոծ բնակչությամբ: Այսպես օրինակ՝ Դիբքենդն ունեցել է 26, Բաշքենդը՝ 13, իսկ վերջին Օրթաքենդ գյուղը՝ 15 հարկատու: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ արձանագրված հարկատուների շրջանում ամուրիներ չեն եղել, ուստի ընտանիքների թիվը նույնքան է կազմել: Ավելին՝ անձնանունների քննությունը ցույց է տալիս⁹, որ Դարաշամբի շրջանի բնակիչները հայ էին¹⁰:

Դիբքենդի հարկատուներն ունեցել են նաև ամենաշատ թվով այգիներ: Կարելի է հաշվել տասը այգի, որոնք պատկանել են գյուղի տարբեր ընտանիքների: Նույնը չի կարելի է ասել Բաշքենդ բնակավայրի մասին, որտեղ որևէ այգի արձանագրված չէ: Մինչ Օրթաքենդում նշվել է 1 այգի, և կարելի է հանդիպել նաև տվյալ բնակավայրի գյուղացիներին պատկանող 6 պարտեզի մասին գրավոր հիշատակություն:

Դարաշամբի օսմանյան հարկացուցակի վերջին հատվածը վերաբերում է իշխանությունների սահմանած հարկերին: Դրանց ուսումնասիրության շնորհիվ կարելի է վերհանել շրջանի գյուղատնտեսական զբաղվածությունն ու ընդհանուր ընկերային-տնտեսական ներուժը: Այդ գործում նաև մեծ կարևորություն ունի ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ առանձին հարկադրույքների հետազոտությունը: Օսմանյան աշխարհագիր ընդարձակ մատյաններում հարկերը ներկայացվել են հենց այդ սկզբունքով: Դարաշամբի հարկացուցակում հանդիպում են

⁷ BOA, էջ 142-143:

⁸ Տեղանունների բառարան, հ. 1, 2, 5, ցուցակ 1, Երևան 1986, 1988, 2001, էջ 103, 605, 500:

⁹ Օսմանյան ընդհանուր հարկամատյաններում արձանագրվել են 18-ից 75 տարեկան չափահաս տղամարդիկ: L. M. Venzke, "The Ottoman Tahrir Defterleri and Agriculture Productivity", *The Journal of Ottoman Studies*, XVII, Istanbul, 1997, s. 6:

¹⁰ BOA, էջ 142-143:

խափենջի¹¹, գյունումի¹², ցորենի, գարու, քավրաքի¹³, ոսպի, կորեկի, բամբակի, շիրայի¹⁴, մրգի, փեթակի, բանջարանոցների, խոտի, ձմեռակացի, յաթաքի¹⁵, ոչ-խարենրի, դաշթիբանի¹⁶ և հողի թափուի¹⁷, խարիջինի¹⁸, բադհավայի¹⁹ և հարսնուլթյան²⁰, ինչպես նաև՝ ջրաղացների դիմաց գանձվող տուրքերը: Հարկ է շեշտել, որ վերոնշյալ հարկատեսակները յուրաքանչյուր գյուղում արձանագրված չէին, այլ ներկայացնում էին ամբողջի ընդհանուր տնտեսական զբաղվածությունը:

Նյութի քննությունը ցույց է տալիս, որ Դարաշամբի տնտեսության մեջ

- ¹¹ Խափենջի հարկը-“اسپنج” գանձում էին ֆրիստոնյա արական սեռի հարկատուներից՝ հիմնականում անկախ սոցիալական կարգավիճակից: Այն հանդիպում է անգամ Մեհմեդ II Ֆաթիհի (1451-1481 թթ.) կառավարման ամենահին օսմանյան հարկամատյաններում: Խափենջը տեղ-տեղ համարժեք էր մահմեդականներից գանձվող հողային հարկերից չիֆթին և բեննաֆին: **M. A. Ünal**, “XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)”, Ankara, 1989, s. 132. Թեպետ խափենջի հարկի դիմաց, ըստ տարածաշրջանի փոփոխվող դրույքաչափերի՝ Երևանի վիլայեթի օրինամատյանի (Kanunname)-ում սահմանված էր 25-ական աֆշե: BOA, էջ 5:
- ¹² «Դյունումի հարկը»-«رسم دونه»-ը հողային հարկերից մեկի անունն է, որը վճարվում էր ըստ օսմանյան չափման միավորի՝ դյունումի: 1 դյունումը լայնությամբ և երկարությամբ 40 ֆայլ է կազմել: Օսմանյան օրենքները Արևմտյան Հայաստանում (XVI-XVII դդ. Կանուննամներ), քարգամությունը, առաջաբանը և ծանոթագրությունները **Ա. Խ. Սաֆրաստյանի և Մ. Կ. Զուլյանի**, Երևան, 1964, էջ 131 (այսուհետև՝ Օսմանյան օրենքները Արևմտյան Հայաստանում):
- ¹³ Փոֆր վարունգի նման մի բուսատեսակի անվանում:
- ¹⁴ Քաղցու: Մասնավորապես խաղողից նոր ֆամած ֆաղցր հյութ: Կարող է նշանակել նաև խազվում, մանառ, դոշաք:
- ¹⁵ Անասունների (ոչխար) հոտը մեկ այլ սեփականատիրոջ տարածքում արարածացնելու համար գանձվող հարկն է: Այն կգանձվեր, եթե հոտը այդ տարածքներում մնար 3 օրից ավելի: **N. Çağatay**, “Osmanlı İmparatorluğunda Readan Alınan Vergi ve Resimler”, Ankara Dil ve Tarih Coğrafiya Fakültesi Dergisi, Ankara, cilt 5, sayı 5, 1947, s. 510:
- ¹⁶ Դաշտապահության հարկ: Այս հարկը՝ որպես տուգանք, գանձվում էր այն ժամանակ, երբ գյուղացու անասունը մտնում էր որևէ այլ տարածք և վնաս պատճառում: Օսմանյան օրենքները Արևմտյան Հայաստանում, էջ 130:
- ¹⁷ Հողաբաժին ունենալու իրավունք, որը տրվում էր ֆեոդալին: Այդ հարկը վճարվում էր այն դեպքում, երբ հողաբաժին ստացող գյուղացին տվյալ հողաբաժնի նախկին զբաղեցնողի անմիջական ժառանգորդը չէր: Օսմանյան օրենքները Արևմտյան Հայաստանում, էջ 132:
- ¹⁸ Խարիջինի հարկը - “رسمی خارجی”-ը բնորոշել է հարկազուգակների գրանցման ժամանակ պաշտոնյաների աչից վրիպած կամ ի հայտ եկող ավելացումներ, որոնք չեն արձանագրվել հարկամատյաններում: Հարկը կիրառվել է ինչպես բնակիչների, այնպես էլ՝ հողատարածների համատեքստում: **Halil İnalçik**, *hicri 835 tarihli suret-i defter-i sancak-i arvanid*, Ankara, 1987, s. 25:
- ¹⁹ Ֆեոդալի օգտին գանձվող տուգանքների և հարկի ընդհանուր անվանումն է: Օսմանյան օրենքները Արևմտյան Հայաստանում, էջ 129:
- ²⁰ Հօգուտ ֆեոդալի՝ երիտասարդ աղջկա կամ այրի կնոջ ամուսնության հարկ: Առաջինի ամուսնության պարագայում, սահմանված 60 աֆշե հարկը տրվում էր այն ֆեոդալին, որի ազդեցության տիրույթում էր գտնվում աղջկա ընտանիքը, իսկ այրի կնոջ ամուսնության դեպքում՝ սովորաբար գանձվում էր 30 աֆշե և դա տրվում էր այն ֆեոդալին, որին պատկանող տարածքներ նա հարս էր գնում: **M. A. Ünal**, նշվ. աշխ., էջ 150:

առանցքային նշանակություն են ունեցել ցորենի, գարու, բամբակի մշակութային կենտրոնները, որոնցից գանձվել են ամենաբարձր տուրքաչափերը: Բոլոր երեք գյուղերում ցորենի բերքը կազմել է 1200 քիլե²¹ և սահմանվել՝ 9600-ական արքե²²: Ելնելով օսմանյան կշռի չափման միավորից՝ արդյունքում ամեն գյուղից ստացվել է շուրջ 30,780 կգ կամ 30-31 տոննա բերք: Գարու ամենահարուստ պաշարներն ունեցել է Դիբենդ գյուղը, որտեղ 1000 քիլեի դիմաց արձանագրվել է 6000 արքե: Մյուս երկու գյուղերից՝ Բաշքենդում, 600 քիլեի դիմաց սահմանվել է 3600 արքե, իսկ Օրթաքենդում 500 քիլեի դիմաց՝ 3000 արքե: Կարելի է եզրակացնել՝ համապատասխանաբար շուրջ 13,350 և 11,125 կգ գարու մշակութային մասին:

Ինչ վերաբերում է բամբակագործությանը, ապա դրա պաշարներով Դիբենդ գյուղը զիջել է մյուս բնակավայրերին: Ըստ նվազման կարգի՝ Բաշքենդում արձանագրվել է 70, Օրթաքենդում՝ 30, իսկ Դիբենդում՝ 25 մանն²³ բամբակ, որոնց հարկադրույքները համապատասխանաբար կազմել են՝ 6720 արքե, 2880 և 2400 արքե: Հիմք ընդունելով այդ ժամանակահատվածի համար բամբակի կշռի միավորը՝ պարզ է դառնում, որ Բաշքենդում ստացվել է մոտավորապես 235 կգ, Օրթաքենդում՝ 101 կգ, իսկ Դիբենդում՝ 84 կգ բամբակ: Համեմատաբար բարձր հարկադրույքներ են գրանցվել նաև կորեկի, քավրաքի դիմաց, սակայն դրանց մշակությունը տարածված չի եղել բոլոր գյուղերում:

Ուշագրավ է, որ վերոնշյալ հարկատեսակներից մի քանիսի արժեքները հստակեցվել են: Բացի իսփենջից սահմանված 25 արքեի, ցորենի և ոսպի յուրաքանչյուր քիլեից գանձվել է 8 արքե, գարուց ու կորեկից՝ 6 արքե, իսկ բամբակի ամեն մի մաննից՝ 96 արքե:

Մեր ուշադրությունը գրավեց այն հանգամանքը, որ թեպետ Դիբենդի այգիները քանակապես ավելի շատ էին, քան Օրթաքենդինը, սակայն մրգերի հարկը վերջին բնակավայրից ավելի բարձր է սահմանվել: Ենթադրաբար, այն պայմանավորված էր հողի ավելի լավ մշակված լինելու հանգամանքով: Այդ երկու գյուղում էին գտնվում նաև ընդհանուր 2 գործող ջրաղաց, որոնք պատկանում էին բնակավայրի բնակիչներ Անդրեասին և Ավետիսի որդի՝ Ավետիքին:

Ինչ վերաբերում է գյուղերի ընդհանուր հարկաչափերին, ապա Դիբենդ և

²¹ Կշռի չափման միավոր: Օսմանյան կայսրությունում պաշտոնապես ցորենի, ալյուրի 1 ֆիլեն կազմել է 25,656 կգ: Գարու 1 ֆիլեն եղել է 22,25 կգ, իսկ բրնձինը՝ 12,8 կգ: W. Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, Çeviren: A. Sevim, İstanbul, 1990, էջ 51-52:

²² Հանդիպում են նաև «աղա», «աղչե», «ակչա» ձևերը: Օսմանյան դրամի միավոր: Օսմանյան աղչեները հավասար էին մեկ ֆառոդ դիրհեմ արծաթի, իսկ դիրհեմը հավասար էր 3,06 գրամի: Օսմանյան օրենքները Արևմտյան Հայաստանում, էջ 128:

²³ Բամբակի կշռի միավոր: 1580-ականներին 1-մաննը հավասար էր 3,36 կգ-ի: W. Hinz, նշվ., աշխ., էջ 26:

Բաշքենդ գյուղերից սահմանվել է 25,000-ական աքչե, իսկ Օրթաքենդի տնտեսությունը գնահատվել՝ 20,000 աքչե²⁴: Հարկ է նկատել, որ Բաշքենդը, որն ունեցել է ամենաքիչ թվով ընտանիքները, տնտեսապես ամենևին հետ չէր մնում. անշուշտ մյուս երկու գյուղերի համեմատությամբ, այդ գործում մեծ էր բամբակի մշակության ծավալը: Գյուղերի ընդհանուր հարկաչափերի ուսումնասիրությունում կարևոր է մեկ հանգամանք էս: Դատելով հարկացանկից՝ կենտրոնական իշխանությունները ամեն մի հարկատեսակի առանձին դրույքաչափերի գումարը փորձել են կլորացնել կամ հանդես են եկել անճշտությամբ: Կարելի է հաշվել, որ Դիբքենդ գյուղի հարկադրույքների գումարը նշված 25,000-ի փոխարեն իրականում կազմում է 24,810 աքչե, Բաշքենդինը՝ 25,049 աքչե: Օրթաքենդի պարագայում, չնայած վերջնականապես սահմանված 20,000 աքչեին, գյուղի հարկերի գումարը ստացվում է 20,695 աքչե, և դա այն դեպքում, երբ դյուկունմի հարկի դիմաց նշված թիվը եղծված լինելու պատճառով ամբողջություն էր երևում:

Այսպիսով, 1590 թ. երևանի վիլայեթի օսմանյան ընդարձակ հարկամատյանի համաձայն՝ Դարաշամբի նահիեն Նախիջևան վարչաքաղաքական միավորի մաս էր կազմում: Նահիեի օսմանյան հարկացուցակը բացառիկ սկզբնաղբյուր է այդ վարչաքաղաքական միավորի և նրա մեջ մտնող առանձին շրջանների ուսումնասիրության համար: Վերը ցույց ենք տվել, որ Դարաշամբը հիշյալ ժամանակահատվածում բաղկացած էր 3 հայաբնակ գյուղերից՝ Դիբքենդ, Բաշքենդ և Օրթաքենդ, որոնք գտնվել են Նախիջևան քաղաքից հարավ՝ Արաքս գետի աջ ափին: Թեպետ Դարաշամբում բնակվում էր 54 ընտանիք և նրանց թիվը մեծ չէր, սակայն գյուղաբնակները տիրապետել են պատշաճ տնտեսության: Դարաշամբում առավել մեծ տարածում ունեին ցորենի, գարու և բամբակի մշակումը, որոնք հիմնականում պայմանավորել են շրջանի տնտեսական ներուժը: Հարկ է նկատել, որ Դարաշամբի երեք գյուղերը ժողովրդագրության և տնտեսական բաղադրիչներով ունեցել են զարգացման գրեթե նույն մակարդակը:

Ստորև ներկայացնում ենք Դարաշամբի նահիեի օսմաներեն բնագրի վերծանությունն ու նրա հայերեն թարգմանությունը՝ փորձելով հավատարիմ մնալ օսմաներենի հնչյունական համակարգին: 1590 թ. օսմանյան ընդարձակ հարկամատյանի քննությունն ու նրա հայերեն թարգմանությունը կնպաստեն ոչ միայն Դարաշամբի, այլ նաև Նախիջևանի պատմության ավելի լայն հետազոտությունների իրականացմանը:

²⁴ BOA, էջ 142-143:

ԴԱՐԱՇԱՄԲԻ 1590 Թ. ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՀԱՐԿԱՄԱՏՅԱՆԸ

Դարաշամի նահիե

Դյուղ Դիբքենդ, պատկանում է հիշյալին

1. Մգրդիլ՝ որդի Մուրադի	14. Խաչադուր՝ որդի Սուք(ի)ասի
2.՝ որդի Սահաքի	15.՝ որդի Յանի
3. Սահաք՝ նրա եղբայրը	16. Սահաք՝ որդի Յաղուբի
4. Ղուքաս՝ որդի Անդրիասի	17. Թովմաս՝ նրա եղբայրը
5. Ավանես՝ նրա որդին	18. Մանուք՝ որդի Միքայելի
6. Խաչադուր՝ որդի Քուլթումի (°)	19. Ավանես՝ որդի Մանուելի
7. Մարգարե՝ որդի Սուք(ի)ասի	20. Ավանես՝ որդի Մարգիրոսի
8. Մուրադ՝ որդի Քուգաքի (°)	21. Գալուսթ՝ որդի Մգրդիլի
9. Քուլթուջան՝ որդի Դիգրանի	22. Մարգիրոս՝ նրա եղբայրը
10. Խոդավերդի՝ որդի Քուլթումի (°)	23. Թամին՝ որդի Մուրադխանի
11. Վարլում՝ նրա եղբայրը	24. Աղաջան՝ որդի Առաքելի
12. Առաքել՝ որդի Սուք(ի)ասի	25. Խաչադուր՝ որդի
13. Բարուն՝ նրա որդին	26. Անվադ՝ որդի Իսախանի
- 26 անձ

1. 1 այգի, որը պատկանում է Մուրադի որդի՝ Մգրդիլին
2. 1 այգի, որը պատկանում է Քուլթումի (°) որդի՝ Խաչադուրին
3. 1 այգի, որը պատկանում է Մարգարի որդի՝ Խաչադուրին
4. 1 այգի, որը պատկանում է Յաղուբի որդի՝ Սահաքին
5. 1 այգի, որը պատկանում է Միքայելի որդի՝ Մանուքին
6. 1 այգի, որը պատկանում է Մանուելի որդի՝ Ավանեսին
7. 1 այգի, որը պատկանում է Ավանեսին
8. 1 այգի, որը պատկանում է Գալուսթին
9. 1 այգի, որը պատկանում է Առաքելի որդի՝ Աղաջանին
10. 1 այգի, որը պատկանում է Իսախանի որդի՝ Անվադին

Հասույթ 25,000

Իսփենջ 26 տնից, գինը՝ 650

Դյոնումի հարկ, գինը՝ 10

1200 քիլե ցորեն, գինը՝ 9600

1000 քիլե գարի, գինը՝ 6000

400 քիլե քավրաք, գինը՝ 2400

20 քիլե ոսպ, գինը՝ 160

25 մանն բամբակ, գինը՝ 2400

200 մանն շիրա՝ 1000

Մրգի հարկը՝ 620
 Փեթակի հարկը՝ 100
 Բանջարանոցի հարկը՝ 100
 Խոտի հարկը՝ 300
 Ձմեռակացի հարկը՝ 200
 Ոչխարների հարկը՝ 300
 Դաշթիբանիի և հողի թափուի հարկը՝ 300
 Խարիչինի հարկը՝ 300
 Բադհավայի և հարսնության հարկը՝ 310
 Անդրիասի 1 շրաղացի տարեկան հարկը՝ 60

Գյուղ Բաշքենդ, պատկանում է հիշյալին

1. Ասթվասադուր՝ որդի Անվադի	8. Մարգար՝ որդի Մգրդումի
2. Աբրահամ՝ որդի	9. Ղազար՝ որդի Միրիջանի
3. Խաչիք՝ որդի Թեմուրի	10. Բուդաղ՝ որդի Ուլուխանի
4. Ներսես՝ որդի Առաքելի	11. Քարաբեթ՝ որդի Մարգարեի
5. Փանոս՝ նրա եղբայրը	12.՝ նրա եղբայրը
6. Խոդավերդի՝ որդի Վարթանի	13. Մարգիրոս՝ որդի Սարգսի
7. Մարգար՝ նրա որդին	

Իսփենջ 13 տնից, գինը՝ 325
 Դյոնումի հարկ, գինը՝ 100
 1200 քիլե ցորեն, գինը՝ 9600
 600 քիլե գարի, գինը՝ 3600
 60 քիլե կորեկ, գինը՝ 1800
 20 քիլե ոսպ, գինը՝ 160
 70 մանն բամբակ, գինը՝ 6720
 Մրգի հարկը՝ 800
 Փեթակի հարկը՝ 200
 Բանաջարանոցի հարկը՝ 200
 Խոտի հարկը՝ 250
 Յաթաքի հարկը՝ 300
 Ձմեռակացի հարկը՝ 200
 Ոչխարների հարկը՝ 200
 Դաշթիբանիի և հողի թափուի հարկը՝ 250
 Խարիչինի հարկը՝ 150
 Բադհավայի և հարսնության հարկը՝ 194
 Գյուղ Օրթաքենդ, պատկանում է Դարաշամբին

1. Ամիրխան՝ որդի Մգրդչի	9. Թարխան՝ որդի Գևորգի
2. Աղաջան՝ որդի Թովմասի	10. Ավադիք՝ որդի Ավադիսի
3. Փռլադ՝ որդի Վելիխանի	11.՝ նրա որդին
4. Միրաք՝ որդի Թարխանի	12. Քուրի՝ որդի Օվսուփի
5. Ջահուք՝ որդի Ավանեսի	13. Ամիրխան՝ որդի Միքայելի
6. Թանավ (՝)՝ որդի Քուրիի	14. Միքայելի՝ նրա որդին
7. Ջահուք՝ նրա որդին	15. Թարսուս՝ որդի Ասթվասադրիի
8. Խողավերդի՝ որդի Գալուսթի	
- 15 անձ

1. 1 այգի, որը պատկանում է Մգրդչի որդի՝ Ամիրխանին
2. 1 պարտեզ, որը պատկանում է Վելիխանի որդի՝ Փռլադին
3. 1 պարտեզ, որը պատկանում է Գալուսթի որդի Խողավերդիին
4. 1 պարտեզ, որը պատկանում է Գևորգի որդի՝ Թարխանին
5. 1 պարտեզ, որը պատկանում է Ավադիսի որդի՝ Ավադիքին
6. 1 պարտեզ, որը պատկանում է Ավանեսի որդի՝ Ջահուքին
7. 1 այգի, որը պատկանում է Ասթվասադրի որդի՝ Թարսուսին

Հասույթ 20,000

Իսփենջ 15 տնից, գինը՝ 375

Դյոնումի հարկը, գինը՝ 150 (՝)²⁵

1200 քիլե ցորեն, գինը՝ 9600

500 քիլե գարի, գինը՝ 3000

100 քիլե կորեկ, գինը՝ 600

20 քիլե ոսպ, գինը՝ 160

30 մանն բամբակ, գինը՝ 2880

Մրգի հարկը՝ 1000

20 մանն շիրա՝ 100

Փեթակի հարկը՝ 200

Բանաջարանոցների հարկը՝ 200

Խոտի հարկը՝ 350

Յաթաքի հարկը՝ 400

Ձմեռակացի հարկը՝ 170

Ոչխարների հարկը՝ 350

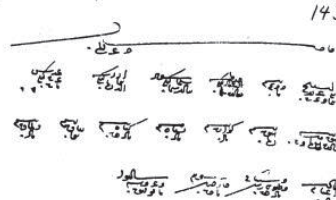
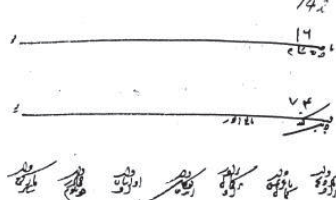
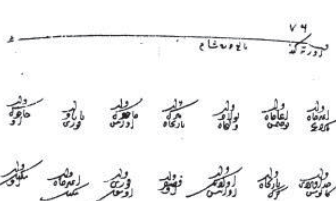
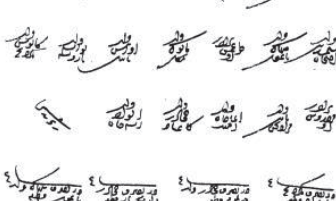
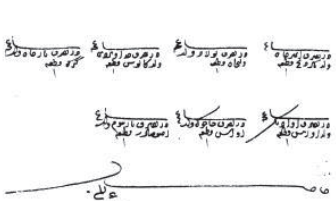
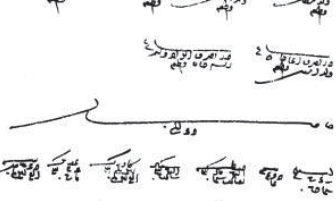
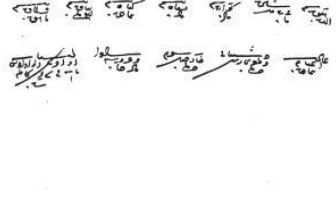
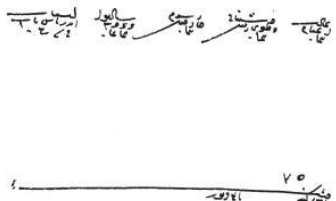
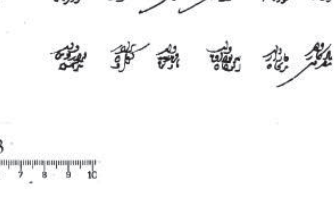
Դաշթիբանիի և հողի թափուի հարկը՝ 500

²⁵ Յավոֆ, ամբողջական տեխստը եղծված է: Հստակ երևում է միայն 50 քիլը: Չի բացառվում, որ այն կարող էր 150 աֆչե լինել:

Խարիչինի հարկը՝ 500

Բազմավայրի և հարսնության հարկը՝ 250

Ավագիսի որդի Ավագիբի 1 ջրաղացի տարեկան հարկը՝ 60

143	142
	
	
	
	
	

GEORGI MIRZABEKYAN

**THE OTTOMAN TAX REGISTER
OF DARASHAMB 1590**

Keywords: Yerevan Vilayet, the Ottoman tax register, Darashamb Region, Nakhijevan, Ottoman taxes, the Ottoman Empire, *akce, kile*.

According to the Ottoman Extended Tax Register of the Yerevan Vilayet of 1590, the Ottoman authorities incorporated Darashamb into the administrative unit of Nakhijevan. The Ottoman tax register of Darashamb's region is a very important source from the aspect of demography and socio-economic issues. It gives a good possibility to study the ethnic composition of the region, toponyms, number of villages, collected taxes etc. In 1590, Darashamb consisted of three villages: Dibkend, Bashkend and Ortakend located south of the city of Nakhijevan, on the right side of the Araks River. The study of the Ottoman tax register shows that the population of the villages was exclusively Armenian and it consisted of 54 families. According to this primary source of 1590, the inhabitants were mainly engaged in agriculture. Especially popular were wheat, barley and cotton, the cultivation of which contributed to the socio-economic well-being of Darashamb. It should be emphasized that the three villages of Darashamb had practically the same level of development in terms of demographic and economic components.

ГЕОРГИЙ МИРЗАБЕКЯН

**ОСМАНСКИЙ НАЛОГОВЫЙ РЕЕСТР
ДАРАШАМБА 1590 Г.**

Ключевые слова: Ереванский Вилайет, османский налоговый реестр, Дарашамбский район, Дарашамб, Нахичевань, османские налоги, Османская Империя, *акче, киле*.

По данным османского расширенного реестра Ереванского вилайета 1590 г., османские власти включили Дарашамб в административную единицу Нахичевани. Османский налоговый реестр Дарашамбского района – очень важный источник для исследования демографических и социально-политиче-

ских характеристик региона. Перепись содержит данные о его этническом составе, топонимике, количестве сел, взимаемых налогах и т. д. В 1590 г. Дарашамб состоял из трех сел: Дибкенд, Башкенд и Ортакенд, которые располагались южнее города Нахичевань, на правом берегу реки Аракс. Изучение налогового реестра показывает, что население сел составляли исключительно армяне – всего 54 семьи. Согласно первоисточнику, в 1590 г. жители в основном занимались сельским хозяйством – преимущественно пшеницей, ячменем и хлопком, выращивание которых способствовало социально-экономическому благополучию Дарашамба. Три села Дарашамба имели практически одинаковый уровень развития с точки зрения демографической и экономической составляющих.